

MARIA ZUBA-CISZEWSKA
Katedra Bankowości i Finansów KUL

RECENZJA KSIĄŻKI
*Z BADAŃ NAD ROLNICTWEM SPOŁECZNIE ZRÓWNOWAŻONYM.
ŻYWNOSĆ EKOLOGICZNA – REGULACJE PRAWNE,
SYSTEM KONTROLI I CERTYFIKACJI*
POD REDAKCJĄ NAUKOWĄ DR MARIOLI KWASEK

Recenzowana książka jest efektem współpracy wybitnych znawców problematyki żywności ekologicznej z wiodących polskich ośrodków naukowych zajmujących się badaniami nad żywnością, tj. Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowego Instytutu Badawczego w Warszawie oraz Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Praca jest efektem zrealizowanego zadania badawczego *Rolnictwo zrównoważone a bezpieczna żywność i zdrowie* w temacie *Konkurencyjność rolnictwa zrównoważonego*, będącego częścią Programu Wieloletniego 2011-2014 „Konkurencyjność polskiej gospodarki żywnościowej w ramach globalizacji i integracji europejskiej.”

Celem pracy jest określenie jakości i bezpieczeństwa żywności ekologicznej a także porównanie dwóch rodzajów żywności tj. ekologicznej i konwencjonalnej w aspekcie ich bezpieczeństwa. Cel pracy wpłynął na strukturę monografii. W wyodrębnionych rozdziałach skoncentrowano się na następujących zagadnieniach:

- popyt na żywność ekologiczną,
- jakość żywności ekologicznej,
- regulacje prawne dotyczące rolnictwa ekologicznego,
- system kontroli i certyfikacji w rolnictwie ekologicznym,
- żywność ekologiczna i konwencjonalna w kontekście bezpieczeństwa żywności.

W rozdziale pierwszym przedstawiano rynek żywności ekologicznej z punktu widzenia popytu na produkty ekologiczne. Czytelnik dowiaduje się o wartości rynku żywności ekologicznej na świecie (ponad 62 mld USD w 2011 r.), jego

głównych uczestnikach (w ujęciu kontynentalnym i krajowym) oraz przeciętnych wydatkach na żywność ekologiczną mieszkańców w różnych krajach. Osobne miejsce zostało poświęcone konsumpcji żywności ekologicznej w Niemczech, Francji, Wielkiej Brytanii i Włoszech, na które to kraje przypada 68% wartości sprzedaży produktów ekologicznych w Europie. Istotną zaletą tej części pracy jest pokazanie analizowanych zmiennych w ujęciu dynamicznym (s. 11-16). Drugi podpunkt tego rozdziału został poświęcony omawianemu rynkowi w Polsce. Na wzrost rynku żywności ekologicznej w naszym kraju wpływ ma m.in. wzrastająca liczba przetwórci ekologicznych (312 w 2012 r.). Z przedstawionej w czasie, struktury branżowej ilości przedsiębiorstw przetwórstwa ekologicznego wynika, że nadal ponad połowę przetwórci stanowią te, które zajmują się przerobem owoców i warzyw oraz przemiałem zbóż. Autorzy zwracają uwagę, że istnieją czynniki blokujące rozwój rynku żywności ekologicznej takie jak: rozproszenie gospodarstw, mała skala produkcji towarowej utrudniająca ciągłość zaopatrzenia, niski poziom dochodów dużej części konsumentów (s. 18). W trzecim podpunkcie rozpatrywanego rozdziału omówiono kanały sprzedaży żywności ekologicznej. Podkreślono ewolucję w czasie ich dominujących form ze sprzedaży bezpośredniej i w sklepach specjalistycznych na rzecz sklepów ogólnych. Według autorów na wysoki udział sklepów ogólnych w dystrybucji żywności ekologicznej w niektórych krajach europejskich ma wpływ rozwinięta infrastruktura systemu dystrybucji oraz rozbudowane powiązania pionowe i poziome między uczestnikami rynku (s. 19). Ciekawym zjawiskiem omówionym przez Autorów jest wsparcie spożycia żywności ekologicznej w duńskich placówkach gastronomicznych przez tamtejszy rząd. Nasuwa się pytanie: czy w Polsce nie można by wprowadzić analogicznego rozwiązania? Wsparłoby to między innymi świadomość konsumentów na temat żywności ekologicznej. W naszym kraju najczęściej żywności ekologicznej sprzedaje się w sklepach specjalistycznych oraz bezpośrednio, chociaż rośnie sprzedaż internetowa. W analizowanej publikacji zwraca się uwagę na to, że słabo rozwinięta sieć dystrybucji w pierwszych ogniwach łańcucha żywnościowego w Polsce wpływa na to, że część rolników zmuszona jest sprzedawać swoje produkty ekologiczne jako konwencjonalne czyli po niższej cenie (s. 20-21). W kolejnym podpunkcie Autorzy określają czynniki wpływające na wzrost oraz ograniczenie zakupu żywności ekologicznej (s. 24-27). Zwracają uwagę, że główną przyczyną niskiego udziału rynku żywności ekologicznej w Polsce są jej ceny, które są wyższe od cen żywności konwencjonalnej nawet o kilkaset procent w zależności od produktu (s. 28). Ciekawe jest to, że ta cena nie wynika tylko z elementów „negatywnych” jak wyższe koszty produkcji czy nieefektywny łańcuch dystrybucji ale i „pozytywnych” jak wyższe standardy dobrostanu zwierząt,

tworzenie dodatkowego zatrudnienia czy ochrona środowiska. Autorzy przytaczają interesujące wyniki badań, wg których 92% badanych konsumentów w Polsce jest w stanie zapłacić tylko do 25% więcej za żywność ekologiczną, a jedynie 4% konsumentów kupuje regularnie żywność ekologiczną (s. 29). Według innego badania postrzegany stosunek ceny do jakości ekologicznych produktów musi być zwiększony i objawiać się poprzez ukierunkowane strategie cenowe i informacyjne na temat danego produktu (s. 30). Istotnym dodatkowym walorem pierwszego rozdziału jest przedstawienie czterech scenariuszy rozwoju rynku żywności ekologicznej, na które wpływają nie tylko zasady rolnictwa ekologicznego czy wspólnej polityki rolnej, ale i cykl koniunkturalny, ceny żywności i stosunek konsumentów do rolnictwa ekologicznego (s. 31-32). W przytoczonych w tym miejscu wynikach różnych badań wynika, że na popyt żywności ekologicznej ma wpływ również edukacja i promocja żywności ekologicznej (s. 33-34).

Drugi rozdział analizowanego opracowania dotyczy jakości żywności ekologicznej. Interesujący jest tu portret konsumenta żywności ekologicznej. Z przytoczonych wniosków badań wynika, że kwestie jakości, ceny i pochodzenia geograficznego żywności są istotne dla większości Europejczyków. Często sprawdzają oni na opakowaniach czy żywność posiada specyficzne właściwości i mają wysokie zaufanie do produktów ekologicznych. Motywy, którymi się kierują przy zakupie i konsumpcji żywności ekologicznej to głównie troska o środowisko naturalne, obawa przed GMO i pestycydami (s. 37-39). W kolejnym punkcie tego rozdziału zwrócono uwagę na elementy składające się na jakość żywności. Wzrasta zainteresowanie konsumentów takimi atrybutami jakości żywności, jak utrzymanie zdrowia – dobrostanu czy smak. Istotnym spostrzeżeniem Autorów, jest to, że wg prawa każda żywność wprowadzona do obrotu jest zdrowa i nazywanie tak żywności ekologicznej przez producenta jest wprowadzeniem w błąd konsumenta (s. 41-43). Według Autorów zalecenia unijne dotyczące produkcji ekologicznej kładą głównie nacisk na agronomię, a są ograniczone w stosunku do technik w przetwórstwie, co przy wzroście stopnia przetworzenia żywności nie jest korzystne dla konsumentów. Dodatkowo konsumenci oczekują odpowiedniej jakości nie tylko gotowej żywności ekologicznej ale i w całym jej procesie produkcyjnym (s. 44-45). Autorzy zauważają, że brak jest mocnych dowodów na to, że żywność ekologiczna jest bardziej odżywcza, a co za tym idzie lepiej oddziałująca na zdrowie człowieka niż żywność konwencjonalna. Na jakość żywności ekologicznej wpływają czynniki ilościowe i jakościowe. (s. 46-48). Ostatnie zagadnienie w tym rozdziale zostało poświęcone istotnemu zagadnieniu, tj. monitoringowi i kontroli żywności ekologicznej. Ponieważ żywność ekologiczna posiada wysoką jakość co skutkuje wyższą jej ceną, może być pokusą do różnych

falszerstw jak stosowanie konwencjonalnych zamienników czy posługiwanie się bezprawnie nazwą „bio” lub „eko”. Dlatego żywność ekologiczna jest poddana kontroli przez różne inspekcje w zakresie bezpieczeństwa jak i jakości handlowej. Autorzy przytaczają wyniki badań Inspekcji Handlowej z 2011 r. z których wynika, że zakwestionowane produkty ekologiczne miały nieprawidłowy sposób oznakowania lub niewłaściwe cechy jakościowe (np. nieprawidłową klasyfikację wagową, nieodpowiedni poziom tłuszczu) (s. 49-52).

W trzecim rozdziale pracy omówiono regulacje prawne (rozporządzenia) dotyczące rolnictwa ekologicznego. Dość szczegółowo zostało zaprezentowane prawo wspólnotowe wraz z jego historią powstawania oraz drogą legislacji. Dokonywane zmiany w przepisach mają pozwolić na zbudowanie trwale konkurencyjnego, rentownego sektora produkcji żywności oraz w sposób zrównoważony zarządzać zasobami rolnymi UE (s. 55-64). W Polsce aktami prawnymi regulującymi rolnictwo ekologiczne są, poza przepisami prawa UE, ustawy i rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Prezesa Rady Ministrów (s. 64-66). Producenci pakowanych ekologicznych produktów, wytwarzanych na terenie UE muszą zamieszczać na opakowaniach charakterystyczne logo produktów ekologicznych (s. 67). W końcowej części rozdziału przedstawiono wykaz bardzo licznych rejestrów produkcyjnych, jakie musi prowadzić gospodarstwo ekologiczne (s. 69). Brak wspomnianych rejestrów skutkuje nieotrzymaniem bądź cofnięciem gospodarstwu certyfikatu od jednostki certyfikującej.

Czwarty rozdział omawianej pracy traktuje o systemie kontroli i certyfikacji w rolnictwie ekologicznym. Zaskakuje bardzo duża liczba (441 w 2010 r.) systemów potwierdzanych certyfikatami dla produktów rolnych i spożywczych wprowadzonych do obrotu w UE (s. 71). Aby zweryfikować poprawne przestrzeganie przepisów unijnych regulujących sektor produkcji ekologicznej, został ustanowiony odpowiedni system kontroli. Obejmuje on wszystkie etapy łańcucha żywnościowego produkcji ekologicznej (produkcję w gospodarstwie rolnym, przetwórstwo żywności, dystrybucję, import oraz sprzedaż detaliczną). Słusznie zauważono, że system kontroli ma na celu zagwarantowanie poprawności przebiegu procesu produkcyjnego, a nie samego produktu, bo nie ma sposobu, aby ustalić naukowo czy produkt jest ekologiczny, czy nie (s. 72). Certyfikacją, według określonego schematu, wszystkich podmiotów uczestniczących w łańcuchu żywności ekologicznej oraz pasz ekologicznych zajmują się organy kontroli i/lub jednostki certyfikujące, w zależności od przyjętego w kraju systemu certyfikacji (s. 74-76). Jednostki certyfikujące, z odpowiednimi kompetencjami, muszą spełnić odpowiednie wymagania (w Polsce uzyskać akredytację Polskiego Centrum Akredytacji w zakresie norm jakościowych). Jednostki te przepro-

wadzają coroczne kontrole w terenie u producentów lub przetwórców żywności ekologicznej. W Polsce rośnie liczba poddanych kontroli producentów ekologicznych oraz liczba uprawnionych do tego inspektorów rolnictwa ekologicznego (s. 79). Każda wykryta niezgodność w produkcji ekologicznej czy w imporcie do UE skutkuje zakazem sprzedaży takich produktów jako ekologicznych a informacje o niezgodności organy kontroli lub jednostki certyfikujące muszą umieścić w ogólnospółnotowym systemie informatycznym (s. 79-80). Autorzy podkreślili, że Komisja Europejska (KE) dostrzega pewne uchybienia w systemie kontroli produkcji ekologicznej w UE, które wykazał audyt Europejskiego Trybunału Obrachunkowego. Podejmuje więc działania we wspieraniu państw członkowskich w wykonywaniu ich zadań nadzorczych. W tym celu KE przeprowadziła w 2013 r. konsultacje społeczne w zakresie rolnictwa ekologicznego, w tym kontroli i certyfikacji, za pomocą ankiety w Internecie. Temu też służył europejski projekt badawczy CERTCOST zajmujący się analizą ekonomiczną systemów certyfikacji żywności i rolnictwa ekologicznego (80-88).

Przedmiotem ostatniego rozdziału pracy jest żywność konwencjonalna i żywność ekologiczna w aspekcie bezpieczeństwa żywności. Na początku rozdziału przedstawiono ideę rolnictwa ekologicznego jako odpowiedź na zagrożenia jakie niesie ze sobą rolnictwo konwencjonalne tj. głównie degradację środowiska naturalnego. Zwrócono uwagę, że rolnictwo ekologiczne ma blisko stuletnią tradycję i pełni funkcje społeczne. Przytoczono cele i zasady rolnictwa ekologicznego opracowane przez Międzynarodową Federację Rolnictwa Ekologicznego (89-91). W bardzo interesujący sposób przedstawiono czynniki wpływające na jakość żywnościową produktów, ponieważ uwzględniono układ czasowy i przestrzenny (s. 94). Zagadnieniu zagrożeń chemicznych w łańcuchu ekologicznej produkcji żywności zostały poświęcone kolejne dwa punkty rozdziału. Z przytoczonych badań wynika, że tylko w nielicznych badanych próbkach żywności ekologicznej w Europie, w tym w Polsce, są przekroczone prawnie dopuszczalne limity pozostałości środków ochrony roślin (s. 96-98). W trzecim podpunkcie rozdziału omówiono jakość i bezpieczeństwo konwencjonalnych i ekologicznych produktów w świetle badań naukowych. Autorzy zwracają uwagę na interesujący fakt, że według wyników różnych badań, ekologiczne produkty pod względem biologicznym (czyli np. zawartości składników mineralnych czy witamin), nie zawsze przewyższają produkty konwencjonalne (s. 100). Każdy produkt żywnościowy będący przedmiotem łańcucha żywnościowego jest bezpieczny i nie ma tutaj gradacji bezpieczeństwa (s. 101). Ciekawym elementem tego punktu pracy jest przedstawienie zagrożeń chemicznych żywności, tj. związków toksycznych w żywności. Ograniczono się tutaj jedynie do efektów działania najczęściej

występujących zanieczyszczeń w żywności ekologicznej (s.102-103). Osobny fragment poświęcono mikotoksynom, którymi najczęściej są zanieczyszczone w Polsce zboża i produkty zbożowe (s. 104-105). Autorzy ponadto zwracają uwagę na zagrożenia żywności pochodzenia fizycznego a także na najniebezpieczniejsze dla zdrowia człowieka zagrożenia o charakterze biologicznym (s. 106). Na końcu tego punktu Autorzy dokonują ciekawej konkluzji na temat braku wpływu żywności ekologicznej na zdrowie człowieka, co wnioskuje z wyników badań przeprowadzonych na zwierzętach (s. 110). W ostatnim punkcie rozdziału autorzy skupiają się na zagadnieniu identyfikowalności i autentyczności produktów ekologicznych. Identyfikowalność powinna obejmować cały łańcuch żywnościowy razem z produkcją pierwotną. Autorzy słusznie zwracają uwagę, że problemem może być wymuszanie na producentach pierwotnych opracowania systemu, który jest zgodny z oczekiwaniami zakładu przetwórczego. Z systemem identyfikowalności ściśle wiąże się autentyczność żywności ekologicznej. Wyższe ceny takiej żywności mogą być zachętą do nadużyć. Dlatego tak ważne jest gwarantowanie ich jakości przez certyfikaty (s. 111-112).

Na końcu książki Autorzy przedstawili podsumowanie (s. 113-114). Zawarli w nim osiem praktycznych i interesujących wniosków. Rolnictwo ekologiczne wpływa na funkcjonowania kolejnych pokoleń producentów i konsumentów. Jest ono szansą dla Polski w uzyskaniu przewagi konkurencyjnej na światowym rynku. Rozwój przetwórstwa ekologicznego powinien wyrażać się w holistycznym podejściu jak np. zagospodarowanie ubocznych produktów przetwórstwa i odpadów produkcyjnych. Mechanizmy prawne i finansowe, doradztwo, certyfikacja i nadzór państwa wpływają na rozwój rolnictwa ekologicznego. Potrzebny jest wyspecjalizowany system monitoringu obejmujący cały łańcuch żywności ekologicznej w układzie czasowo-przestrzennym. Należałoby wprowadzić systemową ochronę żywności przed zamierzonym jej skażeniem. Ważnym elementem rozwoju rolnictwa ekologicznego jest żywność regionalna. Jakość żywności dostarczana przez rolnictwo UE będzie musiała być doskonała.

Podsumowując, należy stwierdzić, że zaprezentowana publikacja stanowi wartościową pozycję książkową z zakresu zrównoważonego rozwoju gospodarki żywnościowej. Posiada ona walory poznawcze, metodyczne i praktyczne z zakresu wyżej wymienionego problemu. Ujęte są w niej systemowo w szczególności istotne zagadnienia rynku żywności ekologicznej, w tym sfera wytwórcza oraz mechanizmy rynkowe i regulacje prawno-administracyjne w Polsce i UE. Ponadto zawiera ona bogatą literaturę fachową przedmiotu, głównie obcojęzyczną. Pozycja ta zasługuje na zainteresowanie ludzi nauki, administracji, praktyki i konsumentów.